

Himan *Slava Bogu na visini* i njegovo glazbeno ruho u euharistiji

Ivan Šaško

Doc. dr. sc. Ivan Šaško
pročelnik Katedre za liturgiku
KBF-a Sveučilišta u Zagrebu

Himan *Slava Bogu na visini* pripada, kada ga predviđa euharistijski ustroj (jer to nije uvijek slučaj), uvodnim obredima euharistijskoga slavlja. Prema najstarijemu poimanju himničkoga oblika u središte je stavljan sadržaj teksta, a ne glazba.

Razlozi nastanka ovoga himna i glazbeni pristup

Tekst je do nas došao u trostrukoj verziji:

- a) sirski tekst nestorijanske liturgije;
- b) grčki tekst iz *Apostolskih konstitucija*;
- c) grčki tekst iz *Codex Alexandrinus* sličan sadašnjemu tekstu u Rimskome misalu.¹

Najviše liričnosti ima u sirske tekstu. Apostolske konstitucije naglašuju posredništvo Isusa Krista, a Aleksandrijski kodeks jednakost Oca i Sina. S jedne je strane, dakle, postojalo arijansko² inzistiranje na subordinaciji, a s druge strane protuarijevska reakcija koja potvrđuje istobitnost Oca i Sina. I jedan i drugi tekst ostavljaju pomalo neobrađenom pneumatološku tematiku (onu koja se odnosi na Duha Svetoga), ali je to razumljivo ako se zna da to nisu teološki traktati. Važno je vidjeti da je pravilo Novoga zavjeta i starih molitava davanje hvale i upućivanje molbe Ocu po Sinu.

Što se melodije tiče, za taj je himan prikladna bilo koja melodija: od jednostavne do veoma urešene unutar višeglasja. Melodija, harmonija i ritam trebaju stvoriti svečanost ambijenta. Gloria mora biti i

držati standard koji je kao svoj vrhunac postigla u kontekstu gregorijanskoga stvaralaštva. Svečanost izražena u uskrsoj misi *Lux et origo* ili u IX. gregorijanskoj misi *Cum júbilo* ostaje pred skladateljima kao izazov koji treba pretočiti u skladbe prema sličnome uzorku za sadašnji obredni program liturgijskoga slavljenja. Od polifonije je ostalo sačuvano mnoštvo predivnih primjera (Josquin de Près, Palestrina, Lassus). I danas, ne preslikavajući starinu u novome ruhu morala bi odjeknuti takvim obilježima.

Crtime iz povijesti

Himan *Gloria in excelsis Deo* jedan je od najstarijih (zajedno s *Te Deum* i *Te decet laus* i *Fos hilarion*). U glazbenim su oblicima himni bili veoma slični psalmodijama. Povijest oblikovanja ovoga himna je složena, a ništa manje složeno nije ni njegovo smještanje u liturgijsko slavlje.³

Taj je himan pripadao časoslovu kao jutarnji himan u jutarnjoj molitvi. Za Galiju o tome piše Cezarije Arletanski, dok za milansku liturgiju postoji tisućljetna predaja koja je trajala sve do sv. Karla Boromejskoga.

Najstarija latinska verzija povezana s misnim slavljem dolazi iz Antifonara iz Bangora (oko 690. godine) i ustaljuje se u 9. st. *Gloria in excelsis* ili 'velika doksologija' nema mjesta u korizmi, budući da je to pokorničko razdoblje, a danas je taj himan ukinut i tijekom došašća, ali ne iz pokorničkih razloga, nego kao žpost

ušiju', kako bi snažnije odjeknuo za Božić.⁴ Nagada se da je najprije ušao u papinsku misu prema teško prihvatljivu objašnjenju iz *Liber pontificalis* koji kaže da je to učinio papa Telesfor (125.-136.). Taj je podatak preuzeo Amalarije, premda je on po mnogočemu apsurdan. To je vidljivo i po tome što u to doba nije postojalo slavljenje svetkovine Božića. Vjerojatnija je atribucija papi Simahu (498.-514.) koji je himan *Gloria* protegnuo na sve nedjelje i na svetkovine mučenikâ.

Smještanje u euharistijsko slavlje

Tekstualna izravnost ne vodi odmah prema slavlju Božića, jer sv. Luka preuzima isti zaziv i za ulazak Krista u Jeruzalem (usp. Lk 19,37-38). Istina jest da se *Gloria* nalazi u kontekstu proslave rođenja, ali se misli poglavito na rođendan mučenika (*dies natalis*), tj. na dan njegova/njihova mučeništva.

Gloria in excelsis nije himan koji bi bio pisan za misu, baš kao što to nisu ni *Kyrie* ili *Agnus Dei*. Naime, u istočnim liturgijama taj se himan i ne pjeva u euharistijskim slavljinama. Vjerojatnije je da je taj himan u misu ušao s pomoću jutarnje molitve časoslova, odnosno s pomoću vazmenoga bdjenja i to potkraj 5. st. i početkom 6. st. te je kasnije proširen na misu biskupâ i prezbitera.⁵

Bilo kako bilo, *Gloria* u misi je stanovita osobitost rimske liturgije. Na Istoku i u Milanu (do Tridentskoga koncila) *Gloria* je ostala časoslovna pjesma. U početcima

Kyrie je predstavljen kao pjesma Kristu, premda ustrojena u obliku (litanijskoga) zaziva. U skladu s tim izborom naglasak u tekstu stavljen je na riječ *Gospodin* (usp. *Fil 2,6-11*). To bi trebalo biti vidljivo i u glazbenome izražaju. Stoga je jasno da ne bi smio prevladati naglasak na *smiluj se*.

je to pjesma klerikâ koji su ju intonirali na psalmodijski način i to naizmjenice i u duhu zaziva.⁶ Početkom drugoga tisućljeća, schola je prisvojila i sebi pridržala pjevanje toga himna, ali nije bilo isključeno sudjelovanje zajednice. Nije nedostajalo niti – ponekad pretjerano – obogaćivanje tropima. Neki od njih, osobito marijanski, preživjeli su i nakon Tridentskoga sabora. Kad je pjevanje preuzeo višeglasni zbor, stvarane su skladbe koje su slijedile glazbene trendove pojedinih razdoblja.

Potvrđivala se praksa pjevanja alternatim (naizmjenice) s orguljama (što je omogućio Biskupski ceremonijal iz 1600. godine), a nešto se slično događalo i s Kyrie pa i sa Simbolom vjere (Credo). Sve je to uvelike išlo na štetu teksta. U tome je vremenu tekst počeo živjeti na drukčiji način, no kasnije će ga oslabiti neusklađene melodije i beznačajni glazbeni motivi koji nisu pratili tekstualnu snagu. U zbornim ostvarenjima 17. i 18. st. došlo je i do stvaranja solističkih moteta sa slobodnim tekstovima, prepunim maštovitosti i čudnih izričaja.

Pjesma-obred

Gregorijanski repertoire, izdan u sadašnjim knjigama preuzet je iz starih kodeksa, a melodije su iz 10.-15. st. U glazbenome oblikovanju uočava se ujedno i specifičan književni ustroj ovoga himna.

Himan naime započinje anđeoskim navještajem, zatim slijedi hvalbeni odlomak koji završava binarnom, dvodijelnom doksologijom. Nakon toga je smješten kristološki dio s trostrukim litanijskim

odgovorom, da bi se vratila hvalbena dimenzija koja završava ternarnom doksologijom.

Utjecaj ovoga himna je osebujan; to je obred-himan, pjesma-obred.⁷ Baš se zbog toga ne dopuštaju parafraze teksta, slijedeći pravilo koje vrijedi za sve dijelove misnoga ordinarija. Posebno valja izbjegavati one oblike koji nalikuju slobodnomu himnu, poput rezponzorija. To se događa kad se predviđa pripjev za zajednicu, dok je istodobno melodijski dio za zbor raden prema recitativnome obliku. Neprimjeren je i onaj oblik koji je nalik pjesmi s temom, motivom koji je istovjetan u dvama dijelovima, a presječen je umetkom pripjeva. Pastoralno je puno korisniji, ali ne i uobičajen onaj oblik (da bi se izbjeglo puko recitiranje) koji uvodi pučki pripjev (incipit) pridružen raznim mjestima kontinuirane melodije što ju izvodi zbor ili njegovi dijelovi. Taj bi pripjev mogao biti i na latinskome, iako bi se ostatak himna pjevao na živome jeziku.

Trenutno norma iz Opće uredbe Rimskoga misala (br. 53) glasi: »Slava je veoma drevan i častan himan kojim Crkva, sabrana u Duhu Svetome, slavi Boga Oca i Jaganjca te mu se moli. Tekst ovoga himna ne može se zamijeniti nekim drugim. Započinje ga svećenik ili, ako je prikladno, pjevač ili zbor, a pjevaju ga ili svi zajedno ili puk naizmjenice sa zborom, ili sam zbor. Ako se ne pjeva, trebaju ga moliti svi zajedno ili u dvije skupine koje jedna drugoj naizmjenice odgovaraju. Pjeva se ili govori nedjeljom, osim u došašću i korizmima, na svetkovine i blagdane te u posebnim svečanim zgodama.«

Primjećuje se da je Slava Bogu na visini jedina pjesma koju zbor može pjevati sam, a opravdanje za to nalazi se u sljedećemu: a) čuvanje starih kompozicija velike vrijednosti; b) narav himna zahtijeva glazbeno dobro pripremljene pjevače; c) društvene okolnosti dopuštaju da prisutni samo slušaju. U svemu – neka ne bude naodmet reći i to – treba naći mjeru i izbjegavati zloporebe, kao i ulazak u ekstreme.

Sadašnja traženja i dvojbe

Proširujući pitanje o tome tko bi trebao, a ne samo tko može pjevati taj himan, uviđa se da to nije istinski problem, jer su dopuštene različite mogućnosti, uzimajući u obzir da je najbolje kad zajednica sudjeluje u pjesmi (molitvi).

Drugo je pak pitanje koje baštinito iz prošlosti: treba li taj himan uopće biti unutar euharistijskoga slavlja, te ako je odgovor na to pitanje potvrda, koje mu je mjesto najprimjerenije? Ljepota i starina još uvijek nisu dostatan razlog. Vjernička zajednica nije poglavito skupina ljubitelja glazbe, nego zajednica koja slavi Boga, otkupljena njegovim djelom spasenja.

Glede teksta ne smije se prešutjeti pitanje prijevoda, jer je tekst na grčkome i latinskome pravi biser književnosti u kojemu se iskri ritmičnost i obojenost do kakve je gotovo nemoguće doći u prevodenju teoloških sadržaja na istoj razini izbrušenosti.

Ozbiljno liturgijsko pitanje o opravdanosti zadržavanja te sastavnice u misi proizlazi iz činjenice da se sadržaji prisutni u himnu nalaze i na drugim mjestima u euharistijskome slavlju (predslovlja, Kyrie, Jaganjče Božji, Svet). Kao odgovor na to nameće se drukčijost stila i izražaja, jer je Gloria ispunjena osjećajnošću i suptilnošću koje drugdje nema na takav način. Nažalost, banaliziranje i u ovome slučaju može izbrisati raznolikost i rječitost tih razina.

Kao argument koji govori protiv uporabe himna Slava Bogu na visini rabi se činjenica da svekoliki ustroj: ulazna pjesma, pokajnički čin, Kyrie i Gloria, prije zborne molitve, može 'zopteretiti' dinamiku slavlja i ne dopustiti zahvaćanje njegove dubine. U tome nizu Gloria kao da gubi svoju obrednu funkciju ili je uopće nema.

Baš taj nedostatak pokazuje i njegova selektivna uporaba koja se ograničuje na nedjelje i blagdane. Naime, čudno je da ga se, ako ga se može rabiti u slavljinama koja ne odražavaju posebnost otajstva, ne protegne na sva slavljenja euharistije. Uistinu ne postoji razlog da bude pridržan

Glede tropiranja valja izbjeći anticipaciju čitanja, njihovo prepričavanje (premda čitanja ostaju kao najveće nadahnuće za trope!) ili pak – što je još gore – homilije. Također treba izbjeći stvaranje dvostruke molitve vjernika. Takav bi postupak narušio i obscijenio oboje.

nedjeljama i blagdanima. Njegova je naime svrha svečanost slavlja, no tu se nalazi i zamka, jer ako se Slava ne pjeva (a propisana je), gubi se svečanost, te time i velik dio svrhovitosti.

Da bi se doskočilo postavljenim zahtjevima, odnosno da bi se sačuvao ton svečanosti, a ujedno ne produžio prvi, uvodni dio euharistijskoga slavlja, pokušavalo se i pokušava doskočiti tomu najprije glazbenim skraćivanjem teksta, a zatim i njegovom izmjenom i parafraziranjem. Što se prvoga tiče, poznat je slučaj koji se nalazi u Missa Brevis Sancti Joannis de Deo (J. Haydn – 1732.-1809.). U njoj je skraćivanje ostvareno tako da praktički svaka dionica pjeva drugi tekst (dakle niti jedna dionica ne pjeva cijeli tekst) – recimo po jedan stih u nizu – a tek od cum Sancto Spiritu pjevaju zajedno. U ovome slučaju tekst nije izbačen, nije skraćen, ali je zaobidena i 'izigrana' cjelina. Drugi pristup je još nedopušteniji, jer je upitan i ustroj i književna vrijednost, a da ne spominjemo onu teološko-liturgijsku. Nerijetko se na tome mjestu nalaze varijacije psalamskih izriječaka, što nije primjereno zbog nepoštivanja glazbeno-liturgijskih, ali ni književnih rodova u euharistiji: u pitanju je očitovanje prepoznavanja i priznavanja Božje veličine, davanje hvale – slavospjev – kroz prizmu trinitarne ispovijedi vjere. Naime, jedno je antifonalan, drugo responzorijalan, a treće himnički izražaj.

Teško je reći kako će izgledati i kako će se odvijati liturgijsko-glazbeni razvoj himna Slava u redovitim župnim slavljinama euharistije, ali čini se da bi trebalo dopustiti ad libitum pjevanje toga himna. To se u praksi već i događa u smislu da se pjeva

onda kad to nije izrijekom predviđeno. No, ovdje mislim da bi trebalo proširiti takvu mogućnost i u suprotnome smjeru, tj. da ne bude obvezatan, ako nema preduvjeta za pjevanje. Iza svake takve odluke moralo bi postojati opravdanje. To bi omogućilo davanje važnijega mjesta ulaznim obredima, što unosi dinamiku i zahtjev skladnosti dijelova.

Možda bi se taj himan mogao rabiti i nakon obreda pričješćivanja, naglašujući obilježje davanja hvale, zbog čega je na Istoku i dobio ime velika doksologija.

Zborna molitva

Posljednja sastavnica uvodnih obred jest zborna molitva. Nigdje ne piše da ta molitva mora biti pjevana., ali je dobro slijediti recitativnu gregorijansku baštinu, ali istodobno i stvarati novije prijedloge. Nipošto nije dobro da se načelno zauzme stav da tu molitvu ne treba pjevati. Detalji i osjetljivost molitvene naravi zahtijevaju pripremu predsjedatelja za koju nema valjanijih isprika, jer je riječ o o interventima koji glazbeno nisu prezahtjevni. Osobito je važan završetak zborne molitve, da bi se potaknulo ogovaranje zajedničkim pjevanim amen. Ponekad bi bilo dostatno intonirati samo završe riječi zaključne formule. Amen svečano zapečaćuje prvi dio obreda koji oraspoložuje za primanje Gospodina u njegovoj Riječi.

BILJEŠKE

- ¹ Tekst ovoga himna posvjedočen je već u Apostolskim konstitucijama oko 380. godine (na grčkome) i u aleksandrijskome kodeksu Novoga zavjeta iz 5. st.
- ² Arijanizam je učenje koje je dobilo ime po Ariju (256.-336.), aleksandrijskome prezbiteru koji je za Isusa Krista tvrdio da je on, Božja Riječ, stvorenje i djelo Očeva; da nije odvijeka i da nije iste biti (istobitan) s Ocem. I nakon upozorenja koje mu je uputio biskup Aleksandar Arije je nastavio širiti svoje ideje i izvan Aleksandrije. Arijevo je učenje osuđeno 325. godine na Nicejskome saboru.
- ³ Usp. J. Magne, »Carmina Christo III, Le 'Gloria in excelsis'«, u: Ephemerides Liturgicae 100 (1986.) 368-390.
- ⁴ Koncilska je odredba veoma slična Amalarijevu tumačenju – usp. Liber officialis I, I. c. 41,10; usp. također: Ordo Romanus XV, 152.
- ⁵ Usp. Ordo Romanus II, 9; Ordo Romanus IV, 102; Ordo Romanus XV, 124. No, prema Ordo Romanus II, 9 kaže se: »a presbytero non dicitur nisi in Pascha«.
- ⁶ Usp. Beda Časni, Homilia I,6; Amalarije, Missae Exp. gen.; Bernon (opat iz Reichenau), Libellus de quibusdam rebus ad missae officium pertinentes, PL 142,1055c.
- ⁷ Djela koja slijedim, osobito prvo, donose i konkretne primjere, a dosta je i hrvatskih pokušaja koji se kreću u okvirima europskih traženja: F. Rainoldi, Psallite sapienter. Note storico-liturgiche e riflessioni pastorali sui canti della Messa e della Liturgia delle ore, CLV – Edizioni Liturgiche, Roma 1999.; L. Deiss, Visions of Liturgy and Music for a New Century, Collegeville, Minnesota 1996.

